

Úvod do politik harmonizace práce a rodiny a veřejná péče o děti

Kurz SPP457
Blanka Plasová

Definice harmonizace práce a rodiny

- **Definice 1:** V rámci harmonizace práce a rodiny jde v podstatě o nalezení a zajištění **určitého stupně fungující a přijatelné kombinace placené** (povinnosti v zaměstnání) a **neplacené práce** (práce v domácnosti společně s péčí o závislé členy rodiny).
- **Definice 2:** Forma **konfliktu rolí**, kdy tlaky sfér rodiny a práce jsou v některých ohledech navzájem neslučitelné.

Pro sladování pracovních a rodinných povinností rodičům napomáhá rozsah **formálních opatření** (například opatření rodinné politiky, zaměstnavatele) i **neformálních opatření** (například výpomoc partnera při zajištění domácích prací), které přispívají pracujícím rodičům k tomu, aby naplnili očekávání zaměstnavatele, stejně tak jako potřeby členů rodiny.

To znamená, že balancování práce a rodiny je spoluutvářeno **příležitostmi**, které jsou rodičům dostupné a jejich **schopnostmi je využít**.

Dále také **shodou mezi** těmito nabízenými **příležitostmi a preferencemi či očekáváním rodin s dětmi vůči nim**.

Paradigmata/diskurzy nerovnováhy mezi prací a rodinou v evropské politice

- **3 odlišné racionální principy → odlišné typy opatření/instrumentů**
- Odklon od ‚čistého‘ principu rovných příležitostí k agendě ekonomického růstu
- X Právo dávat /přijímat péči + snaha o tzv. de-genderování péče = nižší priority
- 1. **Paradigma státu sociálních investic** (*social investment state*)
- 2. **Model tranzicí/přechodů na trhu práce** (*transitional labour market model*)
- 3. **Paradigma osobní/individuální zodpovědnosti** (*personal responsibility perspective*)

Aktéři a legitimita problému z různých úhlů pohledu I.

1. Stát

- Demografické důvody
- Udržitelnost sociálního systému
- Spoluzodpovědnost při výchově dětí
- Snížení rizika nezaměstnanosti žen s dětmi

Akteři a legitimita problému z různých úhlů pohledu II.

2. Rodiny

- Změny rodinného chování
- Změny hodnotového systému
- Nutnost dvou příjmů
- Nároky trhu práce

Aktéři a legitimita problému z různých úhlů pohledu III.

3. Zaměstnavatelé

- Požadavky zaměstnanců
- Legislativní závazky
- Hodnotová východiska
- Ekonomické důvody

Role sociální politiky

- Cílem RP je „usnadnit sladění pracovního a rodinného života“.
- Otázky:
 1. *Jakým způsobem?*
 2. *Na koho jsou opatření zaměřena?*
 3. *Existuje provázanost mezi jednotlivými opatřeními?*

Familialismus vs. de-familialismus I.

- Typologie sociálního státu dle Esping-Andersena (liberální, konzervativní a sociálně-demokratický model)
- **Familialistický model** - klade na rodinu maximální sociální závazky a zdůrazňuje samostatnost rodin a princip subsidiarity (konzervativně-korporativní model).
- **De-familialistický model** - maximálně individuální získávání zdrojů nezávisle na rodinné či manželské reciprocitě, což zmírňuje závislost individua na rodině (sociálně-demokratický a liberální model)

Familialismus vs. de-familialismus II.

- Typologie dle S. Leitner - zdůrazňuje **pečovatelskou funkci rodiny**
- **Nástroje a indikátory** (mateřská a rodičovská dovolená, přímé a nepřímé transfery pečovatelům, jiná sociální práva vztahující se k pečovatelům, možnosti péče o dítě mimo rodinu)
- **Explicitní familialismus** posiluje zodpovědnost rodiny za své závislé členy, což prosazuje zejména tím, že stát nepodporuje žádné jiné alternativní formy péče. (Rakousko, Německo, Itálie, Nizozemsko).
- **Volitelný familialismus** (*optional familalism*) podporuje zodpovědnost rodiny za své členy, ale zároveň rodinám nabízí a respektuje i jiné alternativní způsoby péče o závislé členy. Hlavním rozdílem vůči explicitnímu familialismu je, že oba dva typy garantují právo pečovat, ale pouze v rámci volitelného familialismu se toto právo nerovná povinnosti (Belgie, Dánsko, Francie, Švédsko a částečně Finsko).
- **Implicitní familialismus** neposkytuje ani programy podporující rodinnou péči ani žádné jiné programy alternativní péče. Rodiny pečují o své členy prostě proto, protože žádný jiný způsob není „po ruce“ (Recko, Portugalsko, Španělsko).
- **De-familialismus** je charakteristickým zajištěním služeb formální péče o děti prostřednictvím buď trhu nebo státu, ale právo rodiny se sama starat o své členy, není nikde vyjádřeno

Varianty familialismu dle Leitnerové

	<u>Silná</u> podpora poskytování péče mimo rodinu	<u>Slabá</u> podpora poskytování péče mimo rodinu
<u>Silná</u> podpora péče uvnitř rodiny	Volitelný familialismus Gender i de-gender varianta	Explicitní familialismus Gender i de-gender varianta
<u>Slabá</u> podpora péče uvnitř rodiny	De-familialismus	Implicitní familialismus

Základní nástroje HPR

Základní dělení:

- **Opatření umožňující opuštění trhu práce z důvodu rodičovství** – jde zejména o finanční dávky a daňové úlevy, které kompenzují ztrátu příjmu v době péče o dítě a náklady na péči o dítě. A dále existence schémat mateřské, rodičovské, případně otcovské dovolené. (přednáška 9)
 - **Flexibilní opatření v zaměstnání** – zejména flexibilní uspořádání pracovní doby, dny pracovního volna pro rodinné účely. (přednáška 12)
 - **Služby zajištění péče o dítě** – zejména pro děti od 0 do 6 let, které umožňují návrat na trh práce. (dnes)
- +
- *Legislativní ochrana rodičů na TP* (služební cesty, úprava pracovní doby, ošetřena možná rizika některých zaměstnání pro těhotné a kojící matky apod.) (dnes)
 - *Politiky zaměstnanosti zohledňující zhoršené postavení pečujících rodičů na TP* (dnes)

Legislativní ochrana

- Opatření na státní úrovni, které chrání rodiče na trhu práce a jsou směřovány k zaměstnavatelům (*Zákoník práce, obligatorní opatření vs. dobrovolná*)
- Možnosti „úniku“ z povinnosti dodržovat daná opatření
- Zákaz diskriminace rodičů (žen) vs. Účinná kontrola
- Legislativní ochrana zaměstnanců (a tedy i rodičů) se více dodržuje, případně zvyšuje ve **větších organizacích**, kde existují **odborníky** a probíhá **kolektivní vyjednávání**.

Politika zaměstnanosti – APZ I.

- Zákon o zaměstnanosti (od 2004) rozšiřuje okruh uchazečů o zaměstnání, kterým má být **věnována zvýšená péče při zprostředkování zaměstnání** o matky do 9. měsíce od porodu a občanům pečujících o dítě do 15ti let věku X explicitně se nesoustředí na ženy v průběhu či po rodičovské dovolené.
- Politika pracovního trhu se soustředí **na rychlý návrat** na TP X ke konci či po ukončení RD by se měla soustředit **spíše na obnovení, podporu a rozvoj lidského kapitálu**
- **Vzdělávací a pracovní programy** jsou zatím realizovány **pouze v některých lokalitách** (neexistuje celostátní program - dobrovolná aktivita některých UP a NGO)

Politika zaměstnanosti – APZ II.

- ❑ Rodič na RD nemůže být uchazečem, ale pouze zájemcem o zaměstnání – **nedostupnost klasických opatření APZ** (kromě rekvalifikací od 2004) – nelze nezaměstnanosti předcházet.
- ❑ Problém **zajištění péče o děti** v průběhu APZ.
- ❑ Ženy se účastní programů APZ častěji než muži (jen o 1,1% oproti průměru).
- ❑ Ženy jsou zahrnuty **v rekvalifikacích a ve SÚPM mírně častěji než muži** (jen o 2%).
- ❑ **Rekvalifikace pro ženy** (nejvíce ze všech APZ - 31%) jsou spíše **obnovovací a rozšiřovací kurzy** (25%).
- ❑ **Celkově APZ směřují méně k nezaměstnaným pečující o nezaopatřené děti** (hlavně VPP a SÚPM).
- ❑ **Účinky rekvalifikace** na snížení nezaměstnanosti jsou horší pro ženy. Efekty rekvalifikací se u žen objevují po delším období než u mužů.

Služby péče o děti od 0 do 6 let

Východiska hodnocení služeb péče o děti (OECD)

- Vztah mezi **kvantitou a kvalitou** péče a **podporou státu vs. tržní poskytování**
- Důraz na zajištění co nejširší **dostupnosti**
- A zlepšování **kvality** služeb péče

Hlavně prostřednictvím:

- **Zvyšováním veřejných investic a**
- **Podporou vzdělávání pracovníků** v těchto službách

Současné možnosti zajištění péče o děti v České republice

- Soukromé hlídací agentury
- Jesle
- Mateřské školky
(Firemní miniškolky)

Soukromé hlídací agentury/ zajištění péče o dítě

- Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání - odpovědným orgánem je Ministerstvo průmyslu a obchodu bez vazby na jiné rezorty.
- 1. **Volná živnost: „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“** (většinou tzv. hlídací agentury)
 - Jde o poskytování služeb souvisejících s chodem domácnosti, jako je vaření, úklid, praní, žehlení, péče o zahradu, zajišťování nákupů, včetně individuální péče o děti **nad tři roky** věku v rodinách a pouze příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku), a zajištění péče o osoby vyžadující zvýšenou péči
- 2. **Vázaná živnost: „Péče o děti do 3 let v denním režimu“**
 - Není zdravotnické zařízení, ale podnikatel musí zajistit péči osobami splňujícími odbornou způsobilost.
 - Bylo požadováno **zdravotnické vzdělání**, ale od roku **2008 rozšířeno** o **sociální pracovníky** a osoby v **sociálních službách**, sanitáře, porodní asistentky apod.....
 - Požadavky na hygienu, stravování, osvětlení, vytápění, mikroklimatické podmínky, na stravování
- **Soukromé mateřské školky** (podíl pouze 1,2% z celkového počtu MŠ v ČR) – musí splňovat podmínky vymezené školským zákonem a tedy i požadavky *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání*.

Problematické body soukromé péče o dítě

- ❑ Finanční a organizační náročnost vázané živnosti pro zřizovatele.
- ❑ Finanční náročnost/nedostupnost pro klienta.
- ❑ Prostorová nedostupnost služby (je rozšířenou pouze ve větších městech)
- ❑ Omezení možností zajištění hlídání dětí do 3 let věku.
- ❑ Problematické je dosažení a ověření kvality péče o děti.
- ❑ Častá nedůvěra rodičů – malá tradice soukromě poskytované péče o děti.

Jesle

- **Zvláštní dětské zdravotnické zařízení** (resort Ministerstva zdravotnictví ČR)
- Určeno **pro denní péči o dítě nejčastěji do 3 let věku** – „léčebně výchovná funkce“
 - „...poskytování péče o všestranný rozvoj dětí zpravidla ve věku do 3 let. Péče v jeslích navazuje na péči o děti v rodině“
 - „...v jeslích je poskytována dětem péče **komplexní**, jak z hlediska **zdravotního**, tak z hlediska **výchovného** jako nedělitelný celek, který ovlivňuje tělesný a duševní vývoj dětí. Péče o děti v jeslích je doplňkem péče rodinné, není jeho náhradou. Musí být cílevědomá a plánovitá a musí odpovídat věkovým a individuálním zvláštěnostem dětí. Uspořádání života dětí je třeba co nejvíce přiblížit způsobu života dětí v rodině.“
- **Platná legislativa koncepce zařízení jeslí**: pouze Metodické opatření č. 10 o provozu jeslí (MZ z roku 1968) + další navazující předpisy
- **Zřizovatelem** od roku 1991 není stát, ale v 95% případů je to obec a ve zbylých případech to je jiná právnická či fyzická osoba.
- **Financování**: „dvouzdrojové“ - rozpočet zřizovatele a poplatky rodičů; není hrazeno z rozpočtu veřejného pojištění
- **Pracovníci/ice** jsou obvykle dětské zdravotní sestry + pěstounky

Doporučení OECD k rozvoji péče o děti do 3 let (jeslí)

Kamerman, Neuman, Waldfogel, Brooks-Gunn, 2003:

- ❑ Systematický a integrovaný přístup k rozvoji a realizaci služeb péče,
- ❑ Silné a rovnocenné **partnerství v rámci vzdělávacího systému**,
- ❑ Univerzální přístup, co se týče **dostupnosti**
- ❑ Významné množství **veřejných dotací pro investice** do rozvoje služeb péče a její infrastruktury,
- ❑ **Participační přístup** na zlepšování služeb jeslí (rodičů, dětí a personálu),
- ❑ Adekvátní **vzdělávání personálu**,
- ❑ **Systematické monitorování a sběr dat** o službách jeslí
- ❑ Agenda se zaměřením **na longitudiální výzkum a evaluaci dopadů služeb péče na vývoj dítěte.**

Vývoj počtu jeslí

rok	1980	1985	1990	1995	2000
počet zařízení	2 151	2 048	1 476	207	65
počet míst celkem	72 268	74 137	50 118	6 747	1 750
<i>mezi roční pokles</i>		+2,6%	-32,4%	-86,5%	-74,1%
rok	2005	2006	2007	2008	2009
počet zařízení	56	49	47	47	46
počet míst celkem	1 579	1 480	1 495	1 413	1 419
<i>mezi roční pokles</i>	-9,8%	-6,3%	+1,0%	-5,5%	0,4%

Důležité aspekty a problematické body poskytování jeslí

- ❑ **Finanční dostupnost** – 2 složky (školné + stravné), poměrně nízká, výrazně vyšší poplatky než v MŠ, určuje zřizovatel, nejčastěji cca 2000 Kč
- ❑ **Prostorová dostupnost** – pokrytí cílové populace méně než 1%, více ve větších městech
- ❑ **Kvalita** - je pro rodiče na prvním místě při rozhodování o typu péče
- ❑ **Provázanost s opatřeními harmonizace práce a rodiny** – neprovázanost vzhledem k částečným úvazkům a rodičovskému příspěvku
- ❑ Současná **mladá generace** hodlá využívat kolektivní péči o děti do 3 let častěji zhruba ve 25% případů (zejména kvalifikovanější pracovní síla, samoživitelky)
- ❑ **25% dětí mladší 3 let v MŠ** (Národní zpráva o rodině 2004)

Mateřské školky

- **Předškolní zařízení** (součást **vzdělávacího systému** - rezort MŠMT)
- **Určeno dětem zpravidla od 3 let do 6(7) let věku.**
 - *Osobnostní a všestranný rozvoj dítěte v návaznosti na výchovnou funkci rodiny.*
 - *Cílem je získávání sociálních zkušeností, poznatků o světě a specifická příprava na pokračující vzdělávání prostřednictvím hry s ostatními dětmi.*
 - *Představuje jednu z možností, jak dětem „vylepšit“ rozvojové a vzdělávací podmínky a jak dětem, které jsou znevýhodněné, napomoci k vyrovnání jejich vzdělávacích a životních šancí.*
- **Legislativní ukotvení:** Školský zákon (č.561/2004 Sb.)
- **Zřizovatelem** je zpravidla obec (+ soukromý zřizovatel či církev)
- **Financování:** „třízdrojové“ (státní rozpočet, zřizovatel a poplatky rodičů)
- **Pracovníci/ice** jsou pedagogové.

Vývoj počtu MŠ

Školní rok	Počet MŠ	Počet dětí	Prům. dětí ve třídě
1990/91	7 335	352 139	21,7
1995/96	6 475	333 433	22,7
2000/01	5 776	279 838	22,2
2005/06	4 834	282 183	22,7
2006/07	4 815	285 419	22,8
2007/08	4 808	291 194	22,9
2008/09	4 809	301 620	23,1

Důležité aspekty a problematické body poskytování MŠ

- **Finanční dostupnost** – většinou zohledněna sociální situace rodiny (ŽM – poplatek odpuštěn úplně), školné (cca 200 – 500 Kč/měsíc - nesmí přesáhnout 50% průměrných neinvestičních nákladů) a stravné (cca 20 – 25 Kč/den), od 2005 neplatí školné děti v posledním roku – přeneseno na mladší ročníky (navýšení až o 2/3)
- **Prostorová dostupnost** – problém v menších lokalitách, poměrně velký podíl žádostí je odmítnut, pokrytí populace – 85-86% dětí od 3 do 6 let
- **Kvalita**
- **Problém s časovou flexibilitou** – neprovázanost s podmínkami na TP (návrat po RD, pracovní doba)
- **Provázanost s opatřeními harmonizace práce a rodiny** – podpora částečných úvazků během RD (možnost 4 hodiny denně při zachování příspěvku) X MŠ mají problém přijímat děti na částečný pobyt

Aktuální novinky – „návrh prorodinného balíčku“

- Snaha o legislativní ukotvení vzájemné rodičovské svépomoci (*poskytování péče o nevlastní dítě evidovaným poskytovatelem v jeho domácnosti za limitovanou úplatu.*)
- Úprava živnostenského podnikání ve službách péče o děti (úprava: zmírnění požadavků na hygienické požadavky a požadavky na vzdělání pokud má podnikatel vlastní děti do 7 let a/nebo podniká ve vlastní domácnosti a pečuje max o 4 děti)
- Firemní miniškolky (podpora poskytování služeb na nekomerčním základě – miniškolka)